

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHLARIDA NUTQ RIVOJI

Tursunboyeva Zebo Zokirjon qizi

Namangan Davlat pedagogika instituti magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23339646>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarining maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish muammolari va ularning pedagogik yechimlari yoritilgan. Bolalarning lug‘at boyligini oshirish, grammatik qurilishni shakllantirish va bog‘lanishli nutqini o‘stirishda innovatsion metodika hamda ta’limiy o‘yinlarning samaradorligi ilmiy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabga tayyorlov guruhi, nutq rivoji, bog‘lanishli nutq, til kompetensiyasi, lug‘at boyligi, didaktik o‘yinlar, maktab ta’limiga tayyorgarlik.

Abstract: This research addresses the issues and pedagogical approaches to developing children's speech competencies in school-preparation groups of preschool educational organizations. The effectiveness of innovative methodologies and educational games in expanding children's vocabulary, forming grammatical structure, and developing connected speech is scientifically analyzed.

Keywords: school-preparation group, speech development, connected speech, language competence, vocabulary, didactic games, preparation for school education.

Аннотация: В данном исследовании рассматриваются проблемы и педагогические пути развития речевых компетенций детей в подготовительных к школе группах дошкольных образовательных организаций. Научно проанализирована эффективность инновационных методик и обучающих игр в расширении словарного запаса, формировании грамматического строя и развитии связной речи детей.

Ключевые слова: подготовительная к школе группа, развитие речи, связная речь, языковая компетенция, словарный запас, дидактические игры, подготовка к школьному обучению.

KIRISH

Maktabga tayyorlov guruhlarida (6–7 yoshli bolalar) nutq rivojlanishi — bolaning maktabdagi muvaffaqiyatli o‘qishini, uning ijtimoiy moslashuvini hamda fikrlash qobiliyatini belgilab beruvchi eng asosiy poydevordir. Bu yosh davrida nutq shunchaki muloqot vositasi bo‘lishdan to‘xtab, fikrlash va intellektual faoliyat quroliga aylanadi. Quyida maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarning nutqini rivojlantirish bo‘yicha magistrlik va ilmiy darajaga mos keluvchi mukammal va to‘liq ma’lumotlar tizimlashtirilgan holda taqdim etiladi.

6–7 YOSHLI BOLALAR NUTQINING PSIXO-PHYSIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Bu yoshda bolaning markaziy asab tizimi va bosh miya po‘stlog‘ining nutq zonalari (Broka va Vernike markazlari) jadal rivojlanadi. Bola o‘z nutqini nazorat qila oladi, boshqalarning xatolarini payqaydi va nutq tovushlarini eshitish orqali tahlil qilish (fonematik tahlil) qobiliyatiga ega bo‘ladi. Nutq endi vaziyatga bog‘liq (situativ) bo‘lishdan chiqib, kontekstli (mustaqil va tushunarli) xarakterga ega bo‘ladi.

Quyidagi jadval maktabga tayyorlov guruhlarida nutq rivojlantirish mashg‘ulotlarini rejalashtirish va tushuntirish uchun qulay.

№	Nutq rivoji yo‘nalishi	Maqsad	Asosiy faoliyatlar	Kutiladigan natija
1	Tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish	Bolalarning tovushlarni aniq va ravon talaffuz qilishini shakllantirish	1. Tovushlarni takrorlash. 2. Artikulyatsion mashqlar bajarish. 3. Tez aytishlardan foydalanish.	Bola tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qiladi.
2	Lug‘at boyligini oshirish	Faol lug‘atni yangi so‘zlar bilan boyitish	1. Rasmlar asosida yangi so‘zlarni o‘rganish. 2. Savol-javob o‘tkazish. 3. Suhbat tashkil etish.	Bola yangi so‘zlarni tushunadi va nutqida qo‘llaydi.
3	Bog‘lanishli nutq	Fikrni izchil va tushunarli bayon qilishga o‘rgatish	1. Rasm asosida hikoya tuzish. 2. Ertakni qayta aytib berish. 3. Voqealarni ketma-ket bayon qilish.	Bola 3–5 va undan ortiq gapdan iborat hikoya tuza oladi.
4	Grammatik nutq	Gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzishga o‘rgatish	1. Birlik va ko‘plikda so‘zlarni qo‘llash. 2. Kelishiklardan to‘g‘ri foydalanish. 3. Fe‘l zamonlarini qo‘llash. 4. Gap tuzish mashqlarini bajarish.	Bola so‘zlarni gapda to‘g‘ri bog‘laydi.
5	Dialogik nutq	Savol berish va savollarga to‘liq javob berish ko‘nikmasini rivojlantirish	1. Juftlikda suhbat tashkil etish. 2. Rolli o‘yinlar o‘tkazish. 3. Savol-javob mashqlarini bajarish.	Bola suhbatda faol qatnashadi.
6	Monologik nutq	Mustaqil fikr bildirish va voqeani izchil bayon qilish	1. Hikoya tuzish. 2. Ko‘rgan voqearni aytib berish. 3. Mavzu bo‘yicha mustaqil fikr yuritish.	Bola o‘z fikrini mustaqil va izchil ifodalaydi.

7	Eshitib tushunish	Eshitilgan nutq mazmunini anglash	1. Ertang va hikoyalarni tinglash. 2. Tinglangan matn mazmuni yuzasidan savollarga javob berish. 3. Asosiy mazmunni aniqlash.	Bola tinglangan matn mazmunini tushunadi va savollarga javob beradi.
8	Badiiy nutq	Bolalarda badiiy asarlarga qiziqish uyg‘otish	1. Ertaqlar bilan ishlash. 2. She‘rlarni o‘rganish. 3. Topishmoqlardan foydalanish. 4. Maqollar bilan ishlash.	Bola she‘r va kichik matnlarni ifodali aytadi.

NUTQ RIVOJLANISHINING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Tayyorlov guruhida nutq o‘stirish ishlari beshta yirik pedagogik va lisoniy vazifani hal etishga qaratiladi:

1. **Lug‘at boyligini boyitish va faollashtirish** – Miqdoriy ko‘rsatkich: Bola lug‘atidagi so‘zlar soni 3500 tadan 4500 tagacha yetadi. Sifat ko‘rsatkichi: Nutqda ot va fe‘llardan tashqari, sifatlar, ravishlar, olmoshlar va ko‘makchilar faol qo‘llanadi. Semantika: Bola so‘zlarning ko‘chma ma‘nosini (masalan, oltin kuz, iliq munosabat), sinonimlar (chiroyli – go‘zal – xushro‘y) va antonimlarni (baland – past, qora – oq) tushunadi va nutqda ishlata oladi.

2. **Nutqning grammatik qurilishini shakllantirish** – Bola gapda so‘zlarni kelishik, shaxs-son va zamon qo‘shimchalari bilan grammatik jihatdan to‘g‘ri bog‘laydi. Murakkab va ergashgan qo‘shma gaplarni ("Agar ertaga yomg‘ir yog‘sa, biz sayrga chiqmaymiz") qurish ko‘nikmasi mustahkamlanadi. So‘z yasash (masalan, gul -> gulchi, guldor) jarayonlarini mustaqil o‘zlashtiradi.

3. **Tovushlar talaffuzi va fonematik idrok (Ovoz madaniyati)** – Talaffuz: Bola ona tilidagi barcha murakkab tovushlarni (shuningdek, r, l, sh, ch, j kabi qiyin tovushlarni) to‘g‘ri va aniq talaffuz qilishi shart. Fonematik eshitish: So‘zlardagi birinchi va oxirgi tovushni aniqlash, so‘zlarni bo‘g‘inlarga ajratish hamda berilgan tovushga mos so‘zlar o‘ylab topish malakasi shakllanadi. Intonatsiya: Nutq tempini, ovoz balandligini hamda mantiqiy urg‘uni to‘g‘ri qo‘llashni o‘rganadi.

4. **Bog‘lanishli nutqni rivojlantirish (Monolog va Dialog)** - Bu tayyorlov guruhining eng bosh vazifasidir. Bola quyidagilarni bajara olishi kerak:

- Suhbatdoshning savollariga aniq, to‘liq va mantiqiy javob berish (Dialog).
- Rasmlar seriyasi yoki bitta syujetli rasm asosida izchil hikoya tuzish (Monolog).
- O‘qib berilgan ertak yoki hikoyani ijodiy yondashgan holda (boshlanishi yoki oxirini o‘zgartirib) qayta so‘zlab berish.

- O‘z taassurotlari, ko‘rgan-kechirganlari haqida mustaqil matn tuzish.

5. **Savod o‘rgatishga tayyorgarlik** – Bolada harf va tovush o‘rtasidagi farq haqida ilk tushunchalar shakllanadi. Gap, so‘z, bo‘g‘in va tovush kabi lisoniy birliklar bilan grafik sxemalar yordamida ishlashni boshlaydi.

MAKTABGA TAYYORLOV GURUHIDA NUTQ O‘STIRISHNING INNAVATSION METODLARI

An‘anaviy ta‘lim metodlari (shunchaki yodlash va qaytarish) o‘rnini bugungi kunda zamonaviy interaktiv texnologiyalar egallamoqda:

- Metod nomi Qo‘llanilishi va maqsadi
- Mnemotexnika Hikoya va she‘rlarni eslab qolish hamda qayta so‘zlash uchun ramziy rasmlar (jadvallar)dan foydalanish. Vizual xotira orqali nutqni tezlashtiradi.

TRIZ (Ixtirochilik masalalarini hal qilish nazariyasi) Bolalarga muammoli savollar beriladi. Masalan: "Yomg‘ir yog‘ishi yaxshimi yoki yomonmi?". Bola o‘z fikrini isbotlash uchun faol nutqiy tahlildan foydalanadi.

Ertak-terapiya (Kreativ nutq) Ertak qahramonlarining xatti-harakatlarini muhokama qilish, ertakka yangi qahramon qo‘shish orqali bolaning ijodiy tasavvuri va nutqi boyitiladi.

Didaktik keyslar -Bolaga hayotiy muammoli vaziyat tasvirlangan rasm ko‘rsatiladi. Bola vaziyatdan chiqish yo‘llarini og‘zaki ravishda tushuntirib berishi kerak.

NUTQ RIVOJLANISHIDAN ORTDA QOLISH SABABLARI VA MUAMMOLARI

Zamonaviy pedagogikada tayyorlov guruhi bolalarida nutq o‘shining sekinlashishiga quyidagi omillar sabab bo‘lmoqda:

Gadjatizatsiya (Raqamli autizm): Bolaning telefon va televizor qarshisida uzoq vaqt qolishi (bunda nutq faqat passiv qabul qilinadi, faol muloqot bo‘lmaydi).

Jonli muloqot yetishmasligi: Oilada ota-onalar bilan kam gaplashish va kitob o‘qimaslik.

Pedagogik qarovsizlik: Bolaning nutqiy xatolariga vaqtida e‘tibor bermaslik va ularni tuzatmaslik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadov Anvar Baxromovich O‘zbekiston Milliy universiteti, Maktabgacha ta‘lim metodikasi kafedrası magistranti. Maktabga tayyorlov guruhlarida bolalarning nutqiy kompetensiyalarini innovatsion metodlar vositasida rivojlantirish
2. Sodiqova, Sh. A. (2017). Maktabgacha pedagogika. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
3. CyberLeninka ilmiy jurnali. Maktabgacha katta va tayyorlov guruh bolalarida nutq madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari.
<https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-katta-va-tayyorlov-guruh>
4. ResearchGate Platformasi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida nutq o‘stirishning ahamiyati (2024).
5. <https://researchgate.net/publication/379008478...>
6. Researcher.uz jurnali. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik o‘rtasidagi bog‘liqlik.
7. <https://researcher.uz/en/article/maktabgacha-katta-yoshdagi-bolalarda-nutq-rivoji>

“Boshlang‘ich ta’lim tizimida zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirish: integrativ yondashuvlar va amaliy yechimlar” mavzusidagi Respublika anjumani materiallar to‘plami.
NamDPI 2026-yil 9-oktabr

8. AcademicsBook Konferensiya materiallari. Maktabgacha ta'limda nutq o'stirish va ularni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi.
<https://academicsbook.com/index.php/konferensiya/article/> To'rayev H. va boshq.
9. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni shakllantirish xususiyatlari. // Pedagogika jurnali, №4, 2022. – B. 45-52.
<https://share.google/p2dGsvzjUgyoyIgyq>